

Bizony nincs, aminek lennie kellene

ARATÓ GYÖRGY

Tisztelt Tanárnők és Tanár Urak, Kedves Kollégák! Engedjék meg, hogy a plenáris előadások és az eddigi hozzászólások meghallgatása után – egyben a megnyitó előadásra¹ is utalva – ezzel a megszólítással forduljak a jelenlevőkhöz. Nem csak az sarkall erre, hogy obsitos lektorként és kulturális intézeti igazgatóként talán nem alaptalanul érezhetem otthonosan magamat e társaságban, hanem némi szelíd provokáció szándéka is.

Hölgyeim és Uraim! Ha körülnézünk e – délutánra bizony kissé megcsappant létszámú – körben, nyilvánvaló, hogy a jelenlevők többsége volt, leendő vagy éppen gyakorló vendégoktató. Kisebb számban jelentek meg – majd részint távoztak – a tudomány képviselői, s persze a magyar kultúra külföldi terjesztéséért felelős minisztériumok képviselői is eljöttek. Úgy gondolom, hogy ez az arány nem csak a hagyománynak – mint-hogy ez a tanácskozás mégiscsak a másfél évtizedes múltú vendégoktatói értekezletek egyike – hanem az ügy természetes tartalmának is megfelel. Végső soron azt fejezi ki, hogy amiről szó van – vagy amiről szónak kellene esnie – nem más, mint az, hogy milyen tennivalók vannak a magyar tanulmányoknak a külföldi felsőoktatásban való képviselése körül. Innen nézve a dolgot, nagyjából talán egyetérthetünk abban, hogy a hungarológia fogalmának meghatározásával kapcsolatos elméleti viták elsősorban szakfolyóiratok lapjaira kíváncsoznak. (Örvendetes, hogy ezek számát immár e rendezvény szervezőinek *Hungarológia* című folyóirata is gyarapítja.) Nagy nyilvánosság részvételével szervezett szóbeli vitához inkább gyakorlati kérdések megtárgyalása illik.

A hungarológia és a magyar kultúra külföldi terjesztésének intézményrendszere közötti összefüggés bizonyára ilyen gyakorlati kérdés lehetne. Nyilván nem véletlen, hogy évtizedek óta nem teszünk világos különbséget a magyar tárgyú tudományok művelése – s már csak etimológiai okból is erre kellene fenntartani a hungarológia kifejezést –, ezek külföldi egyetemeken való tanítása és az utóbbi tevékenység gyakorlati támogatása, szervezése között. (Az alanyi és tárgyas ragozást vagy éppen a magyar történelem alapfogalmait országismeret keretében kínna-vertéssel oktató kollégáink iránti minden tiszteletünk sem indokolhatja, hogy napi reprodukáló tevékenységüket produktív tudománynak, hunga-

¹ Szegedy-Maszák Mihály: „*Van, ami nincs.*” A magyarságtudomány: fogalom vagy feladat. In: Európai Utas. 2000/3: 7–10.

rológiának tekintsük. Ez persze munkájuk értékét fikarcnyival sem csökkenti.) Úgy gondolom, hogy a hungarológia intézményrendszerét is a Magyar Tudományos Akadémia, a nagy közgyűjtemények, valamint az egyetemek kutatásokat is végző tanszékei, intézetei felől kiindulva kell elképzelnünk. Világosan mást jelent viszont az a kérdés, hogy a magyarságról való tudást miképpen tudjuk külföldön képviselni, illetve gyarapítani. Bizonyára nem tekinthető azonban véletlennek, hogy a – sok esetben csak külföldi magyartanítást jelentő – vendégoktatói tevékenység, illetve ennek hazai megszervezése szemlátomást tartósan 'lefoglalta' a hungarológia fogalmát. Ennek legfőbb oka nyilván az, hogy a dolog természetéből következően e terület tudott legmarkánsabban elhatárolódni, megszerveződni, illetve a nemzetközi kötelezettségek kényszerítő erejét is felhasználva, ez tudta magának a legalább minimális szintű folyamatos működéshez elengedhetetlen költségvetési forrásokat kiharcolni. Ehhez képest figyelemre méltó, hogy nem csupán az érthetően szerteágazó egyetemi és akadémiai hungarológiai 'export', hanem egészen mostanáig a vendégoktatói hálózat költségeinek sokszorosát felhasználó külföldi magyar kulturális intézeti hálózat sem tudott intézményesülni, önálló arculattal megjelenni. Ez arra vall, hogy nem egyszerűen a finanszírozásról, hanem inkább a magyar kultúra – s általában a magyarságkép – külföldi közvetítésével összefüggő kérdések átgondolásától való krónikus óvakodásról lehet szó. Ezt az attitűdöt csak részben tekinthetjük az elmúlt évtizedek mentális-politikai örökségének, fennmaradásában nem kevésbé fontos szerepet játszott az az iskolás liberalizmus is, amely a kulturális szférát is igyekezett minél egyszerűbb piacnak tekinteni, restriktív törekvéseit pedig a kultúra depolitizálásának és a közvetlen állami befolyás csökkentésének álcázta.

Ebből a szempontból – jóllehet nyilvánvalóan nem pótolhatja a magyar kultúra és a magyarságkép külföldi terjesztésére vonatkozó egységes stratégiát és az ennek megfelelő intézményt – nagyon fontos részeredménynek gondolom a Magyar Lectori Központ, majd a Nemzetközi Hungarológiai Központ létrejöttét. Elnevezését bármennyire félrevezetőnek tartom is, maga az a tény, hogy több mint egy évtizede létezik egy intézmény, amely a külföldön dolgozó magyar vendégoktatók hazai bázisául szolgál, s munkájukhoz nem csupán technikai, hanem tartalmi segítséget is nyújt, aligha értékelhető túl. Lehet, hogy működésében ma is előfordulnak zökkenők, de igazi fontosságát könnyen beláthatjuk, ha a vendégoktatók ellátásának mai helyzetét összehasonlítjuk a Központ létrejötte előtti és körüli idők igencsak zavaros – hogy ne mondjam: botrányos –

állapotaival. A Hungarológiai Központ megőrzése, lehetőségeinek gyarapítása nyilvánvaló érdekünk. Önállóságának növelésével pedig bizonyos koordináló szerepet is betölthetne a szakma hazai intézményrendszerének egyre bonyolultabb és egyre szétagoltabb szerkezetében.

E széttagoltságot bizonyára nem csökkentette a korábban egységes Művelődési Minisztérium két évvel ezelőtti szétválása, aminek eredményeként önálló oktatási és kulturális minisztérium jött létre. E politikai döntés következtében egymással szorosan összetartozó funkciókat kellett szétválasztani – s ez a folyamat korántsem fejeződött be. A hatáskörök tiszta elhatárolása a gyakorlatban nem is igen lehetséges. A tudományos ügyek például az egyetemek révén az oktatási tárcához kerültek, ugyanakkor a nagy közgyűjtemények – a bennük folyó legalább annyira fontos tudományos tevékenységgel együtt – a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának fennhatósága alá esnek. Tovább árnyalja a képet, hogy a NKÖM fontos, nemzetkép-építő lépésként döntött a külföldi magyar kulturális intézetek hálózatának rehabilitációjáról, mindenképp a hajdani Collegium Hungaricumok (Bécs, Berlin, Róma) feltámasztásáról, s újak kialakításáról (Párizs, Moszkva). Létrehozta a Klebelsberg-ösztöndíj intézményét, amely évtizedek óta az első komoly lépést jelenthetné a magyar tudományos elit külföldi képzésének terén. Ugyanakkor nem tagadható, hogy ezek az intézmények sem önmagukban, sem a hasonló funkciójú többi intézménnyel együtt nem működnek kifogástalanul. Engedjék meg, hogy befejezésül egy példával illusztráljam, mire is gondolok.

A jelen lévő vendégoktatók bizonyára számos kínos esetet hozhatnának fel annak bemutatására, hogy elhelyezkedésük, beilleszkedésük és munkájuk során milyen súrlódásaik voltak az állomáshelyükön működő magyar diplomáciai, kulturális és kereskedelmi képviselőkkel. (Magam – saját gyakorlatomból, s máshonnan is – bőven idézhetnék jó példákat, de nem teszem, mert ezeket természetesnek tekintem.) A fogadó országban intézményes státussal rendelkező nagykövetségek és kulturális intézetek folyamatos támogatására leginkább az egzotikus, távoli és a volt szocialista országokban működő kollégáink szorulnak-szorulnának rá. (Volt, s talán van persze olyan nézet is, hogy a magyar államnak csak olyan egyetemre kell vendégtanárt küldenie, ahol fogadásáról és munkafeltételeiről az európai normák szerint gondoskodnak. Azt hiszem, e körben nem kell bizonygatnom, hogy e doktrinér elképzelés sem a realitásoknak, sem pedig hazánk távlati érdekeinek nem felel meg, hiszen nemzeti kultúránkat stratégiai helyzetben képviselő tanáraink státusát a csőszerelő vagy a számítógép-programozó egyéni munkavállalóéhoz hason-

lónak tekinti.) E támogatás azonban sok esetben elmarad, mégpedig nem csak a nagykövetségek, hanem a magyar kulturális intézetek részéről is. Tévedés volna, ha ennek okát főleg az emberi gyarlóságban látnánk. Sokkal inkább arról van szó, hogy az egyéni munkavállaló státusában álló – s persze a független értelmiségi manírjaitól sem mindig idegenkedő – lektorok teljesen kívül esnek az említett külképviseletek feladat- és hatáskörén. Az érintett minisztériumoktól viszont joggal várható el, hogy megteremtsék az eredményes külföldi kulturális jelenlét feltételeit – ezen belül rendezzék kiküldött vendégoktatóink és a külföldi magyar kulturális intézetek, valamint a nagykövetségek kapcsolatát. Egyedül ettől, nem pedig eseti, s egyénekhez kötődő jó szándéktól, vagy kiváltságoktól várhatjuk e régi probléma megoldását.² Tudomásom szerint e megállapodások előkészítése megkezdődött. Az érintett problémák megoldását egyelőre a meglévő intézmények közötti együttműködés javításával kereshetjük.

A hungarológia fejlesztéséről

BAKOS ISTVÁN

Köszönöm a meghívást, és köszöntöm a Konferencia résztvevőit. Érdeklődéssel olvastam a Hungarológia legújabb számában megjelent írásokat, különösen a hungarológiai fejlesztési elképzelésekről szóló három írást, amelyek mindegyikét értékelném, de arra most nincs idő. Ezért csak néhány fontos, de a tanulmányokban nem említett tényre és tervre szeretném felhívni a figyelmet, amelyek talán az anyag végleges kidolgozása során hasznosíthatók lesznek.

Mindenekelőtt emlékeztetem a jelenlévőket arra, hogy a hungarológia intézményrendszerének és hazai háttérbázisának megújításáról 1991 szeptemberében kormányelőterjesztést készítettünk, amelynek tervezetét a Szegeden tartott III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus augusztusban megtárgyalta és kiegészítette. Ebben az anyagban főként a külföldi magyar intézetek és egyetemi hungarológiai tanszékek és oktatóik-kutatóik helyzetének javítását, az ő munkájukat segítő hazai háttérbázis

---

² A külügy- és a kulturális miniszter már 1999-ben együttes utasításban szabályozta a nagykövetségek és a kulturális intézetek együttműködését. E rendelkezés jó példát szolgáltat arra, hogy eltérő célú és jellegű képviseletek tevékenységét miképpen lehet autonómiájuk megőrzése mellett is összehangolni.